

Туманянц Ануш Робертівна

доцент кафедри кримінального процесу № 1

НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого»,

кандидат юридичних наук, доцент

Інститут підозри у кримінальному процесі та його значення за новим КПК України

Реформування правової системи України, здійснюване передусім з метою зміцнення гарантій прав особи у кримінальному судочинстві, висуває на перший план проблему статусу учасників кримінальної процесуальної діяльності. У зв'язку із цим у кримінальному процесуальному законодавстві якісно новий розвиток отримали окремі інститути, спрямовані на захист прав особи, у тому числі й інститут підозри. У цьому контексті особливого значення набувають питання процесуального положення підозрюваного, який залучається до кримінальних процесуальних правовідносин при найбільш несприятливих для дотримання прав особи умовах, а саме: при дефіциті наявної у розпорядженні слідчого інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення; інтенсивному застосуванні заходів процесуального примусу; здійсненні не лише кримінальної процесуальної, але й оперативно-розшукової діяльності.

Правовий статус особи, підозрюваної у вчиненні злочину, завжди вважався наріжним каменем кримінального процесу, що вимагає пильної уваги з боку як законодавця, так і правозастосувача.

Досудове розслідування – це певною мірою система процесуальних дій з формування, легалізації й перевірки підозри. Кожен із цих етапів, з одного боку, вимагає адекватної правової регламентації, а з другого – не повинен відрізнятися пріоритетом форми над змістом.

Значна частина порушень прав людини допускається на етапі підозри, що пов'язано з недостатнім нормативним регулюванням процесуальної діяльності на даному етапі. Підозра, як інститут кримінального процесу, залишається, по суті, так би мовити, «білою плямою» у процесуальному законодавстві України.

Кримінальний процесуальний закон, на жаль, не містить дефініції, яка трактувала б термін «підозра». Замість цього пропонується тлумачити його за допомогою поняття «підозрюваний», яким згідно зі ст. 42 КПК України є особа, якій у порядку, передбаченому КПК,

повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Інститут підозри є сукупністю взаємопов'язаних правових норм, покликаних належним чином забезпечити залучення до участі у кримінальному провадженні підозрюваної особи з одночасним наданням їй можливості реалізувати свої права й законні інтереси.

Пропонований законодавцем підхід до формулювання терміна «підозра» не розкриває його дійсної природи. По-перше, тому що підозра інтерпретується через примус, тоді як не він породжує її, а, навпаки, вона тягне за собою застосування до особи заходів примусу. Іншими словами, традиційну правову конструкцію «примус – підозрюваний – підозра» належить переформатувати у принципово іншому напрямку – «підозра – підозрюваний – примус». По-друге, затримання підозрюваного й застосування до нього запобіжного заходу зовсім не вичерпують ситуацій, за яких особа реально опиняється під підозрою правоохоронних органів.

Підозра, ядром якої за процесуальним законом виступає поняття «підозрюваний», характеризується невід'ємними ознаками, властивими інституту права, оскільки вона наділена автономністю функціонування, часом виникнення й закінчення (реалізації), наявністю специфічної групи притаманних йому понять, положень і термінів, а також закінченого механізму правового регламенту.

Підозру у вчиненні кримінального правопорушення слід розуміти як обґрунтоване достатніми доказами припущення слідчого або прокурора щодо причетності особи до злочину, як повинно бути оформлено у передбаченому законом порядку та яке підлягає подальшій перевірці з метою її підтвердження чи спростування.

Гене́за підозри, тобто процес її формування, легалізації й перевірки, в конкретному кримінальному провадженні є логічною системою послідовних етапів, що включають: а) отримання інформації; б) її правовий аналіз; в) формування підозри, тобто встановлення таких його елементів, як факт настання злочинної події, вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, вина цієї останньої; г) формальна реалізація підозри або її легалізація (визнання особи підозрюваним); д) перевірка підозри з метою її підтвердження або спростування. При підтвердженні підозри виноситься обвинувальний акт, а при спростуванні кримінальне провадження – підлягає закриттю.

Також в ході досудового розслідування допустима так звана нуліфікація підозри, тобто прийняття слідчим правомірного рішення про припинення діяльності по її перевірці за браком доказового спросту-

вання підозри. Нуліфікація має місце у випадках закриття кримінального провадження за nereабілітуючих підстав, у тому числі при зверненні з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

До підстав винесення повідомлення про підозру слід віднести наявність достатніх доказів, що дають підставу підозрювати особу у вчиненні злочину. Інакше кажучи, рішення про надання особі статусу підозрюваного здатне спричинити шкоду конституційним правам і свободам особи, а тому воно повинно постановлятися виключно за наявності доказів. Установити мінімальний обсяг таких даних доволі складно, але можливо. Вважається, що вказана сукупність не може бути менше тієї її системи, яка дає підстави для застосування елемента примусу, закладеного в діях і рішеннях, що викликають необхідність появи фігури підозрюваного. Саме по собі виникнення підозри ще не означає появи фігури підозрюваного. Особі необхідний цей статус лише у випадку, якщо щодо неї чиниться кримінальне переслідування, під яким (як указується в постанові Конституційного Суду Російської Федерації від 27 червня 2000р. у справі про перевірку конституційності положень ч. 1 ст. 4 і ч. 2 ст. 51 Кримінально-процесуального кодексу РФ у зв'язку із скаргою громадянина В. І. Маслова) слід розуміти будь-які дії, що свідчать про наявність підозри проти неї.

Стаття 276 нового КПК України встановлює, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках: а) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; б) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; в) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Процедуру повідомлення про підозру в цілому можна визначити як діяльність уповноважених осіб у відповідній процесуальній формі по доведенню до відома заінтересованих осіб про їх права й обов'язки, інформації про виконані дії і про прийняті рішення, що стосуються їх прав і свобод у кримінальному провадженні.

Процесуальне значення такого повідомлення полягає в наступному: 1) спочатку визначаються межі кримінального переслідування, виражається сутність підозри; 2) виникає підстава для допиту підозрюваного; 3) особі забезпечується можливість захисту, роз'яснюються її процесуальні права, тобто реалізується її право знати, в чому вона підозрюється; 4) з'являється можливість для вступу захисника в процес; 5) у кримінальному провадженні з'являється підозрюваний.

Згідно зі ст. 277 КПК України, письмове повідомлення про підозру яку складає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором, має містити такі відомості: а) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; б) анкетні відомості особи, яка повідомляється про підозру; в) найменування кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; г) зміст підозри; д) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті закону України про кримінальну відповідальність; е) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, в тому числі зазначення часу, місця його вчинення, інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; є) перелік прав підозрюваного; ж) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Повідомлення вручається в день його складення слідчим або прокурором, а затриманій особі – не пізніше як через 24 год. з моменту її затримання.

Наділення особи статусом підозрюваного за допомогою такого повідомлення може вважатися законним та обґрунтованим тільки за наявності низки процесуальних умов і вимог, що пред'являються до такого процесуального акта, а саме: а) законність, тобто відповідність нормам кримінального процесуального закону; б) обґрунтованість – отриманням доказів, що підтверджують підозру щодо певної особи; в) конкретність – повідомлення має містити точний опис злочину, в тому числі місце й час його вчинення; г) індивідуальність – його адресацію конкретній особі.

Рішення про вручення особі письмового повідомлення про підозру слідчий або прокурор має прийняти за наявності: а) кримінального провадження, в межах якого здійснюється повідомлення; б) належного суб'єкта, тобто слідчого у провадженні якого знаходиться конкретне кримінальне провадження, або прокурора; в) відсутності підстав для закриття кримінального провадження.

За новим КПК, відлік строків кримінального провадження починається з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Причому таке повідомлення обов'язково здійснюється не тільки за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч.1 ст. 276 КПК), а й у разі її затримання на місці злочину або безпосередньо після його вчинення, а також при обранні стосовно особи одного з передбачених запобіжних заходів (пункти 1 і 2 ч. 1 ст. 276 КПК), що цілком узгоджується із зазначеними вище умовами.

У питанні дотримання вимоги розумності строків вагоме значення має період, що враховується Страсбурзьким судом для визначення тривалості провадження. У кримінальному процесі відлік строку, за рекомендацією Європейського суду, розпочинається з моменту висунення обвинувачення в широкому розумінні цих слів. Тобто до цього строку включається й арешт, і початок слідства, коли особу визнають підозрюваним і повідомлення про кримінальне переслідування, й «інші дії, які мають на увазі схожі твердження й істотно впливають на становище підозрюваного» (справа «Екле проти ФРН», 1982 р.).

Повідомлення про підозру виступає однією з гарантій забезпечення доступу громадян до правосуддя, охорони їх прав і свобод, законності у кримінальному провадженні і як наслідок – є елементом реалізації засад (принципів) кримінального провадження. Введена законодавцем процедура повідомлення особи про підозру, звичайно, ще потребує послідовного вдосконалення й нормативної регламентації, які дозволять розглядати її як погоджену структуру, покликану забезпечити права осіб, які залучаються до кримінального провадження.

Фастовець Валерій Анатолійович
слідчий в ОВС слідчого відділу УСБ України
в Івано-Франківській області,
кандидат юридичних наук,
майор юстиції

Недоліки процесуального статусу прокурора у Кримінальному процесуальному кодексі України

Незалежно від особливостей історичного розвитку тієї чи іншої держави, а також від типу правової системи, до якої вони належать, переважній більшості держав притаманна наявність державного органу на кшталт прокуратури, до функцій якого відносяться представництво інтересів держави в суді та нагляд за дотриманням законів установами, відомствами, організаціями та окремими громадянами.

Ще з моменту своєї першої появи у Франції, прокуратура була створена як орган представництва інтересів монарха, за допомогою